

Economie in meervoud

Deel IV. Coöperaties als vehikel voor transitie

Jef Peeters

Deze reeks behandelt nieuwe vormen van economisch denken en ermee verbonden economische praktijken die zich als alternatief presenteren voor de thans dominante kapitalistische markteconomie. De vorige bijdrage over Sociale (en) Solidariteitseconomie (SSE) (Peeters 2019c) wees coöperaties al aan als de kern van zowel de al oudere sociale economie als van de SSE vandaag. Dat is wellicht niet verwonderlijk omdat het om een organisatievorm gaat die kan opereren in een (kapitalistische) marktcontext. In Oikos 92 bracht Hannes Hollebecq al een introductie op de coöperatie als ondernemingsvorm. In deze bijdrage trekken we dat open vanuit een breder historisch perspectief, waarbij een blik op het verleden inzichten aanreikt over de plaats van de coöperatie in de sociaaleconomische transitie die vandaag aan de orde is. We besteden daarbij aandacht aan vernieuwende ontwikkelingen, alsook aan de nieuwe juridische positie van coöperaties in België.

In een eerdere bijdrage benadrukten we het belang van gemeenschap als een funderend element van een economisch paradigma in verandering.¹ Dat ligt in de lijn van Karl Polanyi's aanbeveling om economische relaties in te bedden in sociale relaties tegen de poging van een economisch denken in dat economie en samenleving net uit elkaar wil houden. In die zin is het niet toevallig dat net in tijden van 'neoliberaal' beleid er allerlei nieuwe sociaaleconomische vormen ontstaan die als vormen van 'gemeenschapseconomie' aangemerkt kunnen worden.² Daaronder vallen ook nieuwe vormen van coöperatief ondernemen. Tegenover het verdeel-en-heers-mechanisme van de concurrentie op de markt plaatsen burgers vormen van 'collectieve actie'.

Tegenover het verdeel-en-heers-mechanisme van de concurrentie op de markt plaatsen burgers vormen van 'collectieve actie'.

Vanuit haar historisch onderzoek stelt Tine De Moor (2013) dat een dergelijke golf van 'institutes voor collectieve actie' geen uitzondering is. Het blijkt een terugkerende beweging in de Europese geschiedenis te zijn, telkens wanneer private marktkrachten de overhand nemen. Zo ontstonden in de late Middeleeuwen de gilden, de

meenten (gemeenschappelijke gronden) en de begijnhoven. Coöperaties ontstonden in de 19de eeuw als antwoord op de sociale problemen die door het opkomende kapitalisme werden veroorzaakt. Het gaat er telkens om dat mensen op zoek gaan naar sociaaleconomische praktijken en bijhorende instituties met een sociale oriëntatie die meer eigen inbreng en zeggenschap mogelijk maken.

Hoewel coöperaties dus al een lange traditie hebben, maken ze vandaag deel uit van een veel bredere *bottom-up*-beweging voor een sociaaleconomische transitie. Het opnieuw creëren van *commons* vormt daarin hoe langer hoe duidelijker een speerpunt. En dat beïnvloedt ook de vernieuwing van de coöperatieve beweging. Wanneer we daarnaar kijken vanuit een historische terugblik, dan wordt duidelijk hoe de verbinding van het

sociale (gemeenschap) en het economische in verschillende maatschappelijke contexten telkens weer een centrale opgave is.³

Een historische terugblik

Het is algemeen bekend dat coöperaties ontstonden in de loop van de 19de eeuw als een manier waarop arbeidende mensen zich organiseerden vanuit een principe van wederzijdse ondersteuning (mutualisme). Daarbij wordt de oprichting van de Rochdale Equitable Pioneers Society in de UK in 1844 veelal als startpunt van de moderne coöperatieve beweging beschouwd.⁴ Hun coöperatieve winkel kwam echter niet uit de lucht gevallen. Eerdere coöperatieve ideeën en initiatieven gingen hen vooraf. John Restakis (2010) onderscheidt vijf fases in de evolutie van het coöperatieve model en de bijhorende beweging, een fasering die we hier volgen.

Visionaire ideeën en experimenten: 1810-1840

De 19de eeuw wordt gekenmerkt door sociale revolte tegen de sociale neergang en armoede waarmee het opkomend industrialisme gepaard gaat. In die context ontwikkelen meerdere denkers visionaire visies op een betere toekomst. Het komt er daarbij op aan om de nieuwe mogelijkheden sociaal toe te eigenen.

De Engelse industrieel Robert Owen (1771-1858) is een van hen. Naar zijn idee wordt de vorming van een goed, rationeel en menselijk karakter gevormd door de externe condities. In tegenstelling tot de ideeën van de klassieke economen verwerpt hij de verdeling van de samenleving in een economische en een sociaal-politieke sfeer. En hij zoekt naar een economisch model waarin het sociale voorop staat, de *'coöperatieve gemeenschap'*. Daarin is coöperatie cruciaal voor zowel welvaartscreatie als een rechtvaardige samenleving. Hij probeerde die idee zelf uit in New Lanark in Schotland alsook in de VS. En in zijn voetsporen ontstonden er honderden coöperatieve gemeenschappen in Europa en de VS.⁵ Na verloop van tijd mislukten die pogingen om tot een 'ideale' gemeenschap te komen een voor een, onder meer door het paternalistische karakter ervan, alsook door het gebrek aan praktische ervaring en managementcapaciteiten voor het runnen van een coöperatieve onderneming. Owens poging tot een *sociale theorie* die een tegenvisie bood tegenover het kapitalisme van zijn tijd was volgens Restakis evenwel cruciaal voor het ontstaan van een georganiseerde arbeidersbeweging.

William Thompson (1775-1833) had een realistischer mensbeeld dan Owen en bracht enkele cruciale ideeën aan voor de ontwikkeling van de coöperatieve beweging. Hij pleitte voor het principe van gemeenschappelijk eigendom, maar om tot een rechtvaardige en gelukkige samenleving te komen, is het wel cruciaal om eigenbelang en het belang van de samenleving in overeenstemming te brengen. Daarbij is hij een vurig verdediger van participatieve democratie in sociale instituties.

'Zijn expliciete koppeling van geluk met sociale relaties, en met zowel samenwerking als de uitbreiding van de democratische praktijk, legde de morele en methodologische basis voor een modern begrip van coöperatie als een remedie tegen de corrosieve effecten van het kapitalisme.' (Restakis 2010:31)

Niet alleen ideeën, ook feitelijke ervaringen van werkers met verenigingen voor onderlinge bijstand (mutualiteiten) vormden een voedingsbodem voor een werkbare coöperativisme. Het ging om kleine lokale fondsen die hulp boden bij ziekte en begrafenissen, of onderlinge spaarfondsen voor de oprichting van woon- en werkgemeenschappen of voor werkvoorziening voor werkloze leden. Dergelijke fondsen begonnen ook winkels te organiseren om de bijdragelast voor de leden te verlichten. De detailhandel was toen erg winstgevend, wat mogelijkheden bood om fondsen te spijzen met de opbrengst van de onderlinge winkels.

De coöperatieve onderneming tussen pragmatisme en ideologisch debat: 1844-WO I

De doorbraak van het coöperatieve model kwam er niet onder de vorm van een coöperatieve gemeenschap, maar van een *coöperatieve onderneming*. Belangrijk daarvoor was het werk van William King (1786-1865) die de coöperatieve idealen wist te verbinden met de realiteit van de markt. De eigendomsstructuur van het kapitaal belet dat de werkers zich de vruchten van hun arbeid volledig kunnen toe-eigenen. Kings ant-

woord daarop is dat werkers voldoende kapitaal proberen te verzamelen om controle te kunnen verwerven over hun eigen arbeid. Geld samenleggen, vertrekend van kleine spaarbedragen, en samenwerking zijn daartoe essentieel, alsook heldere regels om een coöperatieve onderneming te laten slagen. Op basis van coöperatieve aandelen en met een duidelijk charter — waarvan de bepa-

De eigendomsstructuur van het kapitaal belet dat de werkers zich de vruchten van hun arbeid volledig kunnen toe-eigenen.

lingen nog steeds aan de basis liggen van de huidige coöperatieve principes — organiseerden de Rochdale-pioniers hun coöperatieve winkel. Dat was het startpunt van de ontwikkeling van de Britse verbruikerscoöperaties. Aldus betekende Rochdale

'een mijlpaal in de beweging voor economische democratie, omdat [zijn] verhaal de focus verschuift van de oprichting van gesocialiseerde gemeenschappen als middel om de samenleving te hervormen naar de transformatie van marktrelaties ten dienste van sociale doeleinden. [...] Rochdale hielp om economie te transformeren door wederkerigheid te formaliseren tot een economisch principe.' (Restakis 2010:36)

Het ondernemingsmodel van Rochdale bleek succesvol, waardoor het een blauwdruk werd voor een massabeweging voor economische hervorming. Rond 1880 groeit de coöperatieve beweging uit tot een ware golf, met verschillende types van coöperaties in verschillende Europese landen. Die onderscheiden tradities zijn vandaag nog herkenbaar. Zo ontstonden consumentencoöperaties eerst in het Verenigd Koninkrijk, werden producenten- of werknemerscoöperaties ontwikkeld in Frankrijk en Italië en vonden kredietverenigingen hun oorsprong in Duitsland (Raiffeisen-beweging).⁶

De opkomst van de coöperatieve beweging loopt samen met de opkomst van het socialisme, en sommige coöperatietheoretici noemen hun visie ook expliciet socialistisch, al was dat niet evident, gezien het heftige ideologische debat over de betekenis van de coöperatie. Dat sloeg zowel op de visie op een goede samenleving als op de weg er naartoe. Om te beginnen konden er binnen het socialisme grofweg twee tegengestelde

stromingen onderscheiden worden wat de visie betreft over de relatie tussen het individu en de samenleving:

- een *autoritaire* die teruggaat op o.a. Plato en More en op de socialist Saint-Simon, en die dominant wordt in het marxisme. Tegen de *uitbuiting* van de arbeid gaat het erom een ideale samenleving tot stand te brengen die economische gelijkheid kan verzekeren.
- een *libertaire* waarvoor vrijheid de ultieme waarde is, en die de door Marx zo genoemde 'utopische' socialisten (bijv. Proudhon en Fourier) delen met de anarchisten. De bevrijding van de loonarbeid moet vooral een antwoord bieden op de *vervreemding* van de arbeid.

Een tweede cruciaal element betreft de erkenning van het belang van het sociale, het behoren tot een gemeenschap als dusdanig. In navolging van de klassieke liberale economen, wordt dat door Marx miskend bij de definitie van sociale klassen in strikt economische termen.⁷ Alles dient dan ingezet te worden op de klassenstrijd, gericht op de vernietiging van winst en kapitaal via de verovering van de staat. Echter,

'[d]e dictatuur van het proletariaat, die brutale fase, was slechts een vertekend spiegelbeeld van de kapitalistische samenleving.' (Restakis 2010:45)

Dat was niet de weg van de coöperatieve beweging. De wevers van Rochdale steunden op een ambachtelijke traditie en haar gemeenschappen, gekenmerkt door

'een diep sociaal egalitarisme, een geest van onafhankelijkheid, een enorme trots op persoonlijke vaardigheden en een sterk onderling afhankelijk gemeenschapsleven waarin de voorvallen van het lot door iedereen werden gedeeld, in goede en slechte tijden. [...] Ze beoogden] een wederzijds ondersteunende gemeenschap van onafhankelijke kleine producenten, die hun producten uitwisselden zonder tussenkomst van tussenpersonen, zonder controle door meesters.' (Restakis 2010:40).

Door de keuze voor een combinatie van wederzijdsheid en vrijheid, neemt de coöperatieve onderneming een tussenpositie in ten aanzien van beide socialistische stromingen: men zoekt naar verbetering voor de gemeenschap als geheel, maar zonder de dominantie van de staat. Daaruit ontstond een wereldwijde beweging die haar sterkte vond in organisaties van de civiele samenleving, steunend op de wederzijdsheid van reële relaties tussen mensen. Daarbij wordt de markt niet verworpen⁸, maar gebruikt in een langdurig traject naar een sociale en democratische economie via een stapsgewijs proces van socialisatie van kapitaal. Over het algemeen wordt de klassenstrijd daarbij verworpen. Merkwaardig genoeg vormt België een 'uitzondering'⁹: de verbruikerscoöperatie Vooruit (Eduard Anseele) werd door de socialistische partij opgericht als een middel in de klassenstrijd, rond 1900 gekend als *le modèle belge*.¹⁰

De verbruikerscoöperatie Vooruit (Eduard Anseele) werd door de socialistische partij opgericht als een middel in de klassenstrijd, rond 1900 gekend als le modèle belge.

Wereldwijde verbreiding: WO I-1960

Na de Eerste Wereldoorlog breidde het coöperatieve model verder uit over de wereld met eigen accenten in de verschillende landen. Die groei bracht echter mee dat de coöperatieve vorm zich hoe langer hoe meer aanpaste aan de marktsituatie van specifieke bedrijfstakken. De oorspronkelijke visie van een coöperatieve gemeenschap en de creatie van een coöperatieve samenleving kwamen daarbij echter in de verdrinking.

‘Coöperatief succes in de praktijk leek samen te gaan met het opofferen van de verenigende en alomvattende visie van coöperatie als een medium voor een rechtvaardige economie op maatschappelijke schaal.’

Vele coöperaties gingen opereren zoals gewone bedrijven, en ‘de coöperatieve beweging ging een fase van conservatisme in’ (Restakis 2010:53). Dat kwam erop neer dat coöperaties zich sloten rond de belangen van hun leden (meestal één groep stakeholders, bijvoorbeeld producenten of consumenten), waarbij de band met het welzijn van de gemeenschap waaruit zij ontstonden verloren ging.

Een andere trend was de toe-eigening van het coöperatief model voor staatsdoelinden bij de opgang van het centralistisch socialisme in Oost-Europa, Azië en sommige delen van Afrika. In functie van de realisatie van economisch beleid werd vrijwillige samenwerking vervangen door verplichte coöperatie, wat de integriteit van de coöperatieve gedachte veel schade heeft berokkend.

Openheid voor een andere wereldorde en nieuwe coöperatieve modellen: vanaf 1960

Met de groeiende kritiek op het heersende samenlevingsmodel in de jaren 1960, alsook met de kritiek van Nieuw Links op het orthodoxe socialisme, maakte de visie van een coöperatieve samenleving en democratische wereldorde opnieuw opgang. Zo ontstonden er onder meer nieuwe coöperatieve gemeenschappen, gekend als ‘communes’. Maar ook de dominantie van de consumentencoöperaties kwam onder vuur te liggen en er werden nieuwe coöperatieve vormen ontwikkeld zoals de producentencoöperaties, of de beweging voor coöperatief wonen in Canada. Ook in België ontstonden er nieuwe ondernemingen in ‘zelfbeheer’.¹¹

De Internationale Coöperatieve Alliantie vertegenwoordigt thans ca. 1,2 miljard mensen van 3 miljoen coöperaties wereldwijd.

Een echte vernieuwing komt er echter pas in de huidige periode met het zoeken naar antwoorden op de problemen van de globalisering en het neoliberal beleid vanaf de jaren 1980. We komen daarop terug, maar eerst bespreken we enkele principes die vandaag de identiteit van de internationale coöperatieve beweging bepalen.

Internationale referentie

Al vrij snel na hun ontstaan in de 19de eeuw wisten de coöperaties zich internationaal te organiseren via de oprichting in 1895 van de Internationale Coöperatieve Alliantie

(ICA). De ICA vertegenwoordigt thans ca. 1,2 miljard mensen van 3 miljoen coöperaties wereldwijd. Vanuit het overleg binnen haar schoot is de ICA richtinggevend voor wat coöperaties idealiter zijn en aan welke criteria zij daartoe moeten beantwoorden. De ICA definieert een coöperatie als volgt:

Een coöperatie is een autonome associatie van personen die zich vrijwillig verenigen om hun gemeenschappelijke economische, sociale of culturele behoeften en ambities te behartigen door middel van een onderneming waarvan ze samen eigenaar zijn en die ze democratisch controleren. (ICA, 1995)

Coöperaties zijn dus ‘verenigingen’, maar door zich expliciet als ‘onderneming’ te profileren, benadrukken ze zowel hun economische betekenis als het alternatief dat zij vormen voor de gewone private onderneming. De coöperatie steunt wel op de private aandelen van haar leden, maar die worden ingezet om gemeenschappelijke doelstellingen na te streven. Kenmerkend is dus de dubbele identiteit van de leden van een coöperatie: ze zijn zowel eigenaar als gebruiker (of begunstigde) van hun coöperatie. In Vlaanderen spreekt de coöperatieve beweging daarom veelal van ‘vennoten’, eerder dan van ‘leden’.

Verder formuleerde de ICA (1995) de ‘coöperatieve identiteit’ aan de hand van tien waarden en zeven coöperatieve principes. Coöperaties zijn gebaseerd op de waarden zelfhulp, zelfverantwoordelijkheid, democratie, gelijkheid, billijkheid en solidariteit. Daarbij richten hun leden zich op de ethische waarden van eerlijkheid, openheid, sociale verantwoordelijkheid en zorg voor anderen. Voor de praktijk worden die waarden vertaald naar zeven principes als leidraad voor het organiseren en beheren van een coöperatie (zie kader).¹² In 2016 publiceerde de ICA ook richtlijnen voor de praktische uitwerking van die principes. Die tekst is onder meer interessant omdat hij een beeld geeft van de discussies over de precieze formulering van de principes, die immers een compromis is van een diversiteit aan regionale en nationale opvattingen en praktijken. Bijvoorbeeld over het principe van economische ledenparticipatie besluit de tekst:

‘[...] het debat over de formulering van dit derde beginsel toont aan dat het belangrijkste erin vervatte economische concept is dat in een coöperatie kapitaal de dienaar is, niet de meester van de onderneming. De hele structuur van coöperatief ondernemen is ontworpen rond het concept van kapitaal ten dienste van mensen en arbeid, niet van arbeid en mensen die dienstbaar zijn aan kapitaal.’ (ICA 2016: 30)

Dat is van cruciaal belang voor de interpretatie van de dubbele identiteit van de coöperatielieden. De relatie met het doel waarvoor de coöperatie is opgericht, de ‘transactierelatie’, heeft prioriteit t.a.v. het aandeelhouderschap. Dat komt bijvoorbeeld tot uiting in het gegeven dat het stemrecht van de leden niet afhangt van de omvang van hun inbreng in aandelen in tegenstelling met wat de regel is in de kapitalistische onderneming. Verder wordt het dividend beperkt, hoewel de betekenis daarvan in de praktijk heel divers kan zijn. In heel wat gevallen wordt er nauwelijks tot geen dividend uitgekeerd.

Hoe de ICA-principes naar de praktijk vertaald kunnen worden, hangt sterk af van de context en het geldende vennootschapsrecht. Niet alle landen kennen de juridische vorm van de coöperatieve vennootschap (CV), wat niet verhindert dat er ondernemingen zijn die werken volgens coöperatieve principes. Anderzijds kan de CV als juridische vorm zo breed gedefinieerd zijn dat heel wat formele coöperaties geen echte coöperatieve werking hebben en dus ver af staan van de principes van de coöperatieve traditie. Dat was tot nu toe ook in België het geval (zie verder).

Verschuivingen van traditie naar nieuwe vormen

Binnen de trend van nieuwe economische pistes als reactie op neoliberalisme en economische crisis, vindt er ook een vernieuwing van de coöperatieve beweging plaats. Mensen gaan opnieuw de kracht van samenwerking beproeven om gemeenschappelijke noden te beantwoorden. De huidige context verschilt echter van die van de 19de eeuw. Het industrieel kapitalisme was toen nog in volle opmars, terwijl het nu door meerdere crisissen geplaagd wordt die het niet meer onder controle krijgt, onder meer door groeiende ecologische problemen. Toen ging het erom vormen van sociale economie te ontwikkelen in een marktcontext die steeds dominanter werd, met alle risico op recuperatie zoals we zagen. Vandaag is de uitdaging om (opnieuw) aansluiting te vinden bij de bewegingen die een fundamentele economische transformatie nastreven. Dat uit zich niet alleen in de oprichting van nieuwe coöperaties en in de nieuwe verbanden binnen de solidariteitseconomie¹⁴, maar ook in het ontstaan van nieuwe types coöperatie.¹⁵ We overlopen enkele trends, waarbij 'herinbedding' (Polanyi) van de economie in de samenleving een belangrijke leidraad is. Het gaat om even zoveel vormen van publieke actie die een georganiseerd antwoord proberen te geven op de uitdagingen van een sociaal-ecologische transitie.

Burgers nemen voorzieningen zelf in handen

Er is een duidelijke toename van coöperatieve modellen voor het voorzien in goederen en diensten waar burgers vinden dat de overheid en/of de markt falen om doelstellingen van publiek belang te realiseren. Zo nemen energicoöperaties het heft in handen om de transitie naar hernieuwbare energie te realiseren. En gelijkaardige ontwikkelingen zijn er op vlak van gezonde en duurzame voeding, duurzame mobiliteit, of het zoeken naar betaalbare woonvormen.¹⁶

Zo nemen energicoöperaties het heft in handen om de transitie naar hernieuwbare energie te realiseren.

Ook in het domein van de zorg, waar vele burgers een gebrek aan toegankelijke, kwaliteitsvolle en betaalbare zorg ervaren — zowel door het bureaucratistische systeem van de verzorgingsstaat als door

besparingen en toenemende vermarkting —, verschijnen er steeds meer zorgcoöperaties. In Italië is dat begonnen in de streek van Bologna, maar ondertussen uitgegroeid tot een nationaal erkend systeem. We zien dat ook gebeuren in Nederland en stilaan ook meer in Vlaanderen.¹⁷ Hier betreedt de coöperatie een terrein dat vroeger uitsluitend door de overheid en/of door een door de overheid gereguleerd vzw-landschap werd ingevuld. Zo ontstaan er bijvoorbeeld coöperaties die de financiering van het zorgvastgoed op zich nemen. De bestaande beleidsmatige kaders zijn hier niet altijd

De 7 coöperatieve ICA-principes¹³

Vrijwillig en open lidmaatschap

Coöperaties zijn vrijwilligersorganisaties, open voor alle personen die hun diensten kunnen gebruiken en bereid zijn de verantwoordelijkheden van het lidmaatschap te aanvaarden, zonder geslachts-, sociale, raciale, politieke of religieuze discriminatie.

Democratische controle door de leden

Coöperaties zijn democratische organisaties gecontroleerd door hun leden, die actief deelnemen aan het bepalen van het beleid en het nemen van beslissingen. Mannen en vrouwen die als gekozen vertegenwoordigers dienen, zijn verantwoording verschuldigd aan de leden. In primaire coöperaties hebben leden gelijk stemrecht (één lid, één stem) en zijn coöperaties op andere niveaus ook op democratische wijze georganiseerd.

Economische participatie door de leden

Leden dragen op billijke wijze bij aan en controleren democratisch het kapitaal van hun coöperatie. Meestal is minstens een deel van dat kapitaal gemeenschappelijk bezit van de coöperatie. Leden ontvangen gewoonlijk een beperkte vergoeding, indien van toepassing, op het als voorwaarde voor lidmaatschap ingebrachte kapitaal. Leden bestemmen de winsten voor een of meer van volgende doeleinden: ontwikkeling van hun coöperatie, mogelijk door reserves aan te leggen, waarvan minstens een deel ondeelbaar is; begunstiging van de leden in verhouding tot hun transacties met de coöperatie; en ondersteuning van andere activiteiten goedgekeurd door de leden.

Autonomie en onafhankelijkheid

Coöperaties zijn autonome zelfhulporganisaties die gecontroleerd worden door hun leden. Als ze overeenkomsten sluiten met andere organisaties, waaronder overheden, of kapitaal aantrekken uit externe bronnen, doen ze dat op voorwaarden die democratische controle door hun leden waarborgen en hun coöperatieve autonomie in stand houden.

Onderwijs, vorming en informatieverstrekking

Coöperaties verstrekken opleiding en training voor hun leden, gekozen vertegenwoordigers, managers en werknemers, zodat zij effectief kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van hun coöperaties. Ze informeren het brede publiek — in het bijzonder jongeren en opiniemakers — over de aard en voordelen van de coöperatie.

Coöperatie tussen coöperaties

Coöperaties dienen hun leden het meest effectief en versterken de coöperatieve beweging door samen te werken via lokale, nationale, regionale en internationale structuren.

Aandacht voor de gemeenschap

Coöperaties werken voor de duurzame ontwikkeling van hun gemeenschappen via beleid goedgekeurd door hun leden.

klaar voor (bijv. erkenningen en subsidieregelingen). Dat overheden zich daarom ook uitdrukkelijk dienen uit te spreken over de manier waarop ze zich tot deze evolutie wensen te verhouden, is een bijzondere uitdaging.

Meer multistakeholdercoöperaties

Werden de oude coöperaties meestal opgebouwd door één bepaalde groep van stakeholders (werkers, consumenten, producenten), dan verruimt een nieuw gemeenschapsdenken de oriëntatie naar alle belanghebbenden bij een bepaalde activiteit, die dan betrokken worden via het oprichten van multistakeholdercoöperaties. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de Italiaanse zorgcoöperaties waar zowel de cliënten en hun families als de verzorgenden lid zijn. Het voordeel hiervan is dat uiteenlopende belangen tot overeenstemming kunnen komen op de plaats waar zij in het geding zijn. Vanuit een functioneel oogpunt is de verkorting van feedback-kringen een belangrijk winstpunt van dit soort gemeenschapsinitiatieven. Maatschappelijk belangrijk is dat door het *multistakeholder* standpunt de doelstellingen van de coöperatie naar een algemeen belang kunnen toegroeien, wat door de Italiaanse overheid erkend is bij de zorgcoöperaties.

Een ander voorbeeld is de Leuvense coöperatieve voedingswinkel Content (<https://contentleuven.weebly.com/>), waar klanten, leveranciers en uitbaters samen investeren en beslissen over de toekomst van de winkel. Daarbij proberen zij drie doelstellingen met elkaar te verbinden: verpakkingsarm winkelen; lokale productie en korteketenverkoop; versterking van het gemeenschapsgevoel en verankering in de buurt.

Bescherming van onzekere arbeid

Werkers die een bedrijf overnemen dat failliet gaat om er vervolgens een coöperatie van te maken, is niet nieuw. Zo leidde het bankroet van Argentinië in 2001 tot een hele reeks coöperatieve overnames van fabrieken door de werkers.¹⁸ Het hoeft echter niet noodzakelijk zo ver te komen vooraleer werkers zich gaan inkopen in een bedrijf en er een coöperatie van maken om hun toekomst veilig te stellen. Men noemt dat vandaag WBO (*workers buy out*)-coöperaties, en die zouden in tijden van economische crisis zelfs veerkrachtiger zijn dan kapitalistische bedrijven.¹⁹

Zo leidde het bankroet van Argentinië in 2001 tot een hele reeks coöperatieve overnames van fabrieken door de werkers.

Verder leidt ook de flexibilisering van de arbeidsmarkt en het ontstaan van grote groepen werkers in preciaire situaties tot het ontstaan van nieuwe coöperaties om nieuwe vormen van wederzijdse steun en zekerheid op te bouwen.²⁰ Zo heb je in Nederland de 'broodfondsen' van 'zelfstandigen zonder personeel' (<https://www.broodfonds.nl/>)

en in België de coöperatie Smart voor het ondersteunen van freelancers, met thans meer dan 90.000 ingeschreven gebruikers, en ondertussen ook werkzaam in acht andere Europese landen (<http://smartbe.be/nl/>). Het ontstaan van het internet heeft het contact tussen leden en organisatie erg vergemakkelijkt, wat de werking van dergelijke organisaties sterk ten goede komt. Smart is dan tevens een voorbeeld van een platformcoöperatie.

Platformcoöperaties

De invloed van het internet op de coöperatieve beweging is echter veel breder, met onder meer de *open-source*-beweging en de ontwikkeling van *peer*-productie en nieuwe deelsystemen, die veelal gebruik maken van internetplatformen. Het succes van initiatieven als Wikipedia bevorderde de *commons*-beweging, maar die beïnvloedt op haar beurt het ontstaan van nieuwe coöperaties. Zo vormt het ‘platformcoöperativisme’ een democratisch alternatief voor kapitalistische ‘deelplatforms’ als Uber en Deliveroo en voor het eigenaarschap van het internet als zodanig (denk aan Facebook en Google).²¹ Het is als een internationale beweging ontstaan in New York in 2015, en wil werk maken van een inclusieve en herverdelende digitale economie. De alternatieve deelplatforms willen ontsnappen aan puur commerciële principes en stellen delen en solidariteit centraal in hun ontwikkelingsmodellen. Sommigen willen daarbij de tegenstelling overstijgen tussen de open strategie van de digitale *commons* en een meer gesloten benadering op basis van collectief eigendom. Dat gebeurt via mutualistische praktijken en allianties, en *multistakeholder governance* gericht op het algemeen belang.²² De concrete thema’s waarrond platformcoöperaties zich organiseren zijn opnieuw zo breed als heel de coöperatieve beweging, van deelsystemen tot democratisch beheerde markten voor goederen, diensten en arbeid.

Een interessant voorbeeld is dat Smart van 2016 tot 2018 de koeriers van Deliveroo organiseerde voor contracten en betalingen, wat hen meer inkomenszekerheid opleverde, maar ook een grotere autonomie en controle op hun werk. Deliveroo wilde vervolgens niet meer met Smart samenwerken omdat het platform zelf meer controle wilde.²³ Smart is overigens medeoprichter van Platform Coop Brussels (<https://platformcoop.brussels/>), dat het opkomende ecosysteem van coöperatieve platforms in Brussel wil consolideren en verder toerusten.

De commons en nieuwe vormen van coöperativisme

De coöperatieve beweging heeft een andere traditie en achtergrond dan de nieuwe *commons*-beweging. Als cruciaal verschil wordt vaak hun verhouding tot de markt aangehaald. *Commons* proberen activiteitsdomeinen te creëren die autonoom kunnen opereren tegenover zowel de dominantie van de markt als de bureaucratie van de staat. Daarentegen ontstonden coöperaties als een alternatief binnen de kapitalistische markt. De huidige zoektocht naar nieuwe economische antwoorden creëert echter nieuwe verbanden tussen beide benaderingen. Daarbij staan *commons* vandaag bij uitstek voor een ander maatschappelijk project dan de neoliberale marktsamenleving. Coöperativisme verschijnt daarom meer en meer als een continuüm van de klassieke coöperatie tot op *commons* gebaseerde (experimentele) vormen.

Nieuwe verbanden

Met de platformcoöperaties zagen we al een eerste ontmoeting met de nieuwe *commons*-beweging. Een groeiend verband tussen coöperaties en *commons* zagen we ook in voorbeelden (bijvoorbeeld van *multistakeholder*coöperaties) met een oriëntatie op de bredere gemeenschap en doelstellingen die de bredere sociale economie ten goede komen. Een belangrijke ontwikkeling daarbij is dat vele coöperaties het uitkeren van dividend niet alleen beperken, maar zich ook gaan bekennen tot de nieuwe beweging

van *not-for-profit-organisaties*.²⁴ Daarmee zetten ze stappen in een post-kapitalistisch perspectief. Meer algemeen groeit onder nieuwe economische bewegingen het inzicht dat een oriëntatie op *commons* de brug kan vormen tussen verschillende benaderingen.²⁵

Wanneer verschillende coöperatieve initiatieven zich verbinden met elkaar alsook met andere nieuwe economische vormen (bijvoorbeeld deelsystemen en gemeenschapsmunten), dan kunnen er netwerken tot stand komen die een reële alternatieve economie vormen, waarvan toegankelijke *commons* de kern vormen. De Cooperativa Integral Catalana geldt hier als voorbeeld bij uitstek. Ze overkoepelt meerdere coöperatieve organisaties, variërend van voeding, huisvesting, gezondheid, onderwijs, tot energie en transport, en maakt zelf deel uit van een breder regionaal netwerk waarvan ook autonome collectieve initiatieven deel uitmaken.²⁶

Open Coöperativisme

Een concreet voorstel van een op systeemverandering gerichte vorm van coöperatie is '*Open Coöperativisme*'. Dat vloeide voort uit de interesse van de P2P Foundation in de vraag hoe coöperaties kunnen bijdragen aan het levensonderhoud van peer-werkers, die nu uit hun vrijwillige bijdragen geen inkomen kunnen genereren. Dat leidde tot de formulering van vier criteria, waarin verschillende van de eerder behandelde kenmerken samenkomen²⁷:

- Om sociale en ecologische externaliteiten te integreren, moeten coöperaties zich statutair richten op het creëren van sociale goederen, op gemeenschappelijk welzijn.
- Coöperaties moeten bestuursmodellen hanteren die open staan voor alle belanghebbenden (multistakeholdercoöperatie). Daartoe moeten zij hun lidmaatschapsmodel uitbreiden of er alternatieven voor zoeken.
- Cruciaal is dat coöperaties *commons* (co)produceren. Op immaterieel vlak kunnen zij hun kennis delen via open en deelbare licenties, waardoor coöperatieve innovaties en peer-productie elkaar wederzijds kunnen versterken. Daarnaast kunnen er materiële *commons* gecreëerd worden, bijvoorbeeld via de financiering van gedeelde productie-infrastructuur en uitrusting.
- Omwille van het belang van mondiale sociale en politieke macht, moeten coöperaties zich mondiaal organiseren, ook als ze lokaal produceren. Daartoe kunnen zij mondiale netwerken van democratische ondernemingen vormen die open design ontwikkelen om de lokale productie door *commons*-gemeenschappen te ondersteunen.

Gedistribueerde coöperatieve organisaties - DisCOs

Het recente voorstel van DisCOs (Distributed Cooperative Organizations) bouwt daarop verder, maar probeert daarbij nog andere perspectieven te integreren. Eén daarvan is de mogelijkheden die *Distributive Ledger Technologies* (DLT's) (beter gekend als '*blockchain*') biedt voor het creëren van een democratisch netwerk met gelijke beslissingsmacht in al zijn knooppunten. Daarbij wil men weg van de individualistische inzet ervan in vormen van gedistribueerd kapitalisme zoals Bitcoin. Coöperatie en

gelijkheid moeten daarom ingebouwd worden in de technische structuur van een netwerk. Dat brengt ons bij volgende omschrijving:

DisCO's zijn een cultureel en structureel raamwerk dat verschillende aspecten en invloeden van andere vormen en bewegingen combineert tot een praktische toolkit die profiteert van het potentieel van DLT's. (Troncoso & Utratel 2019:31)

Het DisCo-kader omvat vier hoofdcomponenten: de *Commons* en P2P, Open Coöperativisme, Open-Waarde-Boekhouding (*Open-Value Accounting*) en Feministische Economie. Via Open-Waarde-Boekhouding kunnen bijdragen aan een gedeeld project gedocumenteerd worden om op basis van de verdeling van de geleverde inspanning een betere en eerlijkere verdeling van inkomens mogelijk te maken. Het maakt ook 'waardesoevereiniteit' mogelijk, wat inhoudt dat een *commons* zelf zijn relaties met de markt reguleert zodat de kernaspecten van zijn gemeenschappelijke rijkdom en sociale relaties onvervreemdbaar blijven.²⁸ Vanuit een feministisch economisch oogpunt moet daarbij met alle werk rekening gehouden worden zoals met de vaak onzichtbare en onbetaalde factoren als zorg, menselijke connectie, onderlinge afhankelijkheid en emotionele arbeid.

Vanuit dat brede transitiegerichte opzet werden ook de zeven coöperatieve principes geherformuleerd. Anderzijds gaat het er niet om de ervaring van de coöperatieve traditie opzij te schuiven. 'Coöperaties wisten expliciet de waargenomen kloof tussen autonomie en coöperatie te overbruggen door de voorouderlijke praktijk van *commoning* te formaliseren in toepasselijke juridische structuren die eilanden van weerstand bieden binnen kapitalistische markten.' (Troncoso & Utratel 2019:27) Een goed juridisch kader voor coöperaties maakt het immers mogelijk om de verdeling van macht en rijkdom en de democratisering van de besluitvorming wettelijk te garanderen.

Coöperaties als halfdoorlaatbare membranen

We diepen die mogelijk formele relatie tussen coöperaties en *commons* nog wat verder uit aan de hand van een beschrijving door Massimo De Angelis (2017) van *commons* als systemen. Systemen hebben een binnen en een buiten, een omgeving. Die omgeving kan zelf systemisch bekeken worden, zoals ecosystemen of het concrete markteconomisch systeem met bijhorende eigendomsregimes. Een kleinere *commons* kan zelf genest zitten in een grotere *commons*, en verschillende *commons* kunnen ook met elkaar verbonden zijn. In tegenstelling tot wat soms gedacht wordt gaat het bij *commons* niet om gesloten gemeenschappen. De grens tussen binnen en buiten is eerder een soort halfdoorlaatbaar membraan, wat uitwisselingen mogelijk maakt zowel tussen aan elkaar grenzende *commons* als tussen *commons* en systemen met een andere logica zoals markten. Zoals gezegd, is het voor een *commons* cruciaal om die interactie te kunnen regelen volgens zijn eigen logica: wat mag er binnen en wat moet buiten gehouden worden; wat mag er buiten en wat moet binnen gehouden worden. Dat impliceert dat een *commons* vat moet hebben op de constructie van het halfdoorlaatbaar membraan.²⁹

Hoewel de praktijk van *commoning* samen kan gaan met verschillende vormen van eigendom³⁰, moet er toch rekening gehouden worden met het gegeven dat onze wetgeving alleen privaat en publiek eigendom kent. Net omdat coöperaties privaat eigendom

op een institutionele manier aanwenden voor een gemeenschappelijk doel kunnen ze functioneren om *commons* te beschermen via een juridische verankering. Omgekeerd kunnen coöperaties de bescherming die hun statuut biedt, gebruiken om zich in hun interne werking meer op *commons* te oriënteren.

Zo kunnen bijvoorbeeld werkerscoöperaties, coöperaties in eigendom en beheer van de werkers zelf, beschouwd worden als *commons*.³¹ Omdat zij als economische organisaties duidelijk op de markt aanwezig zijn, worden ze meestal als ondernemingen gezien. Vanuit de systemische kijk gaat dat echter alleen over de buitenkant en over de manier waarop de organisatie met haar omgeving, de markt, in interactie treedt. Maar wanneer de interne praktijk beantwoordt aan de principes van democratisch beheer door alle vennoten, hier de werkers, dan hebben we te maken met *commoning*. Algemeen gesteld verschijnen coöperaties op die manier als een organisatievorm die als interface tussen gemeenschapsinitiatieven en de dominante instituties kunnen fungeren. En als dusdanig kunnen zij ook dienen als een instrument (naast andere) in een economische transitie.

Juridische erkenning en verankering in België

In welke mate een coöperatieve vennootschap (CV) ook effectief een instrument van economische verandering kan zijn, wordt mee bepaald door de juridische bepalingen van haar statuut. Daarom werpen we een blik op het wettelijke kader in België.³²

Zoals het was

Tot nu toe kende België een heel open juridische omschrijving van de CV, niet geënt op de identiteit van de coöperatieve beweging. Dat leidde in 1955 tot de oprichting bij wet van de Nationale Raad voor de Coöperatie (NRC) die zich wel oriënteert op de ICA-principes en op die basis erkenningen kan uitreiken. Zo waren er in 2013 in België 26.000 coöperatieve vennootschappen, waarvan slechts 500 erkende. Omdat de erkenningsprocedure relatief onbekend was, zou het potentieel wel groter zijn.³³ De coöperatieve vorm werd echter vaak gekozen omwille van de soepelheid van de geldende wet. Die bevatte bijvoorbeeld geen strikte bepalingen om de democratische controle door de leden te garanderen, terwijl de erkenning door de NRC daarover wel statutaire regels vereist.

Al wat in België de naam 'coöperatie' droeg (of tijdelijk nog draagt), kan dus op zeer verschillende realiteiten slaan: van organisaties met een duidelijke sociale missie tot puur kapitalistisch opererende organisaties. Veel kritiek op coöperaties kan binnen die juridische onduidelijkheid over het profiel van coöperaties gekaderd worden. Die situatie was voor de coöperatieve beweging allesbehalve ideaal. Sedert 1 mei 2019 is er evenwel een nieuwe vennootschapswetgeving in voege. We bekijken de context waarin die tot stand kwam en wat zij voor de coöperatie in petto heeft, waarbij de incorporatie van ICA-principes een belangrijk aandachtspunt is.³⁴

Een bevalling met hindernissen

De geschiedenis van de totstandkoming van het nieuwe *Wetboek van Vennootschappen en Verenigingen* begin 2019 biedt op zich al een leerrijke illustratie over de strijd die die de coöperatieve beweging moet leveren om zich volgens haar eigen principes te kunnen organiseren. De herziening van de vennootschapswetgeving door justitieminister Koen Geens was immers opgezet met het oog op een versterking van de vrijemarktlogica. Volgens het regeerakkoord van 2014 ging het erom België aantrekkelijker te maken voor lokale en buitenlandse ondernemingen. Daartoe moest de vennootschapswetgeving sterk vereenvoudigd en geflexibiliseerd worden. Drie basisprincipes werden daarbij naar voren geschoven: de afschaffing van het onderscheid tussen burgerlijke en handelsvennootschappen, de incorporatie van het verenigingsrecht in het wetboek van vennootschappen en de beperking van het aantal vennootschapsvormen.³⁵ Het uitoefenen van handelsactiviteiten vormt het uitgangspunt, waarbij voor de vzw het belangrijkste onderscheid blijft dat er geen vermogensvoordeel mag zijn voor oprichters, leden of bestuurders behalve voor het statutair bepaalde belangeloos doel.³⁶

Aanvankelijk wilde Geens de coöperatieve vennootschap (CV) als aparte vennootschapsvorm schrappen, tegen het advies van de *NRC* in, die eerder pleitte voor een versterking van het coöperatief profiel met een wettelijke verankering van de ICA-principes. Dat zou ook beantwoorden aan oproepen van zowel de Internationale Arbeidsorganisatie als van de Verenigde Naties. Die verzochten hun lidstaten om een wetgeving over de coöperaties op te stellen die conform is met de ICA-verklaring van 1995 over de coöperatieve identiteit.³⁷

Lobbying vanuit de coöperatieve beweging resulteerde echter in het behoud van de CV, maar als een bijzondere vorm van de besloten vennootschap (BV). Dat zou de situatie voor de CV sowieso complexer maken omdat het uitgebreide wetboek van de BV ook voor de CV zou gelden. Zonder meer problematisch was dat in het voorontwerp van wet een aantal bepalingen haaks stonden op de principes van de CV. Om te beginnen omschreef de algemene definitie van een vennootschap de doelstelling ervan als 'aan de vennoten een rechtstreeks of onrechtstreeks vermogensvoordeel uit te keren of te bezorgen'. Dat kwam erop neer dat de neoliberale idee van 'aandeelhouderswaarde' wettelijk verankerd zou worden, wat illustreert dat voor het huidige liberaal-economisch beleid de wettelijke verdediging van het privaat eigendom prioritair is tegenover maatschappelijke doelstellingen. Verder zou een CV aandelen kunnen uitgeven zonder stemrecht, wat in strijd is met het principe van democratisch bestuur.

Voor het huidige liberaal-economisch beleid de wettelijke verdediging van het privaat eigendom prioritair is tegenover maatschappelijke doelstellingen.

Nadat NVA eind 2018 uit de federale regering stapte moest Geens een politieke onderhandeling aangaan met de groene en socialistische partijen om zijn wet er alsnog door te krijgen. Dat bood de gelegenheid om het wetsontwerp alsnog te amenderen en de CV als een volwaardige vennootschapsvorm met een eigen wetboek op te nemen.³⁸ Daarbij werd gelukkig ook de algemene doelstelling van een vennootschap opengetrokken: 'Een vennootschap wordt opgericht bij een rechtshandeling door één of meer personen, vennoten genaamd, die een inbreng doen. *Een van haar doelen* [eigen cursivering] is aan

haar vennoten een rechtstreeks of onrechtstreeks vermogensvoordeel uit te keren of te bezorgen.’ (Art. 1.1) Het gaat om een kleine toevoeging die evenwel mogelijk maakt om maatschappelijke doelstellingen op een juridisch gelegitimeerde manier in een onderneming binnen te brengen.

Verankering van de coöperatieve identiteit

De nieuwe wet zet een belangrijke stap in het wettelijk garanderen van de coöperatieve identiteit. We overlopen enkele belangrijke punten. Om te beginnen krijgt de CV een eigen wettelijke definitie die de dubbele relatie van vennoot én gebruiker verankert:

De coöperatieve vennootschap heeft tot voornaamste doel aan de behoeften van haar aandeelhouders dan wel derde belanghebbende partijen te voldoen en/of hun economische en sociale activiteiten te ontwikkelen, onder meer door met hen overeenkomsten te sluiten over de levering van goederen, het verrichten van diensten of de uitvoering van werken in het kader van de activiteit die de coöperatieve vennootschap uitoefent of laat uitoefenen. (Art. 6:1. §1)³⁹

Voor een CV moeten er minstens drie vennoten zijn (art. 6:3), waarbij de soepele mogelijkheid van in- en uittreden behouden blijft.⁴⁰ Coöperatieve aandelen zijn steeds een inbreng op naam van een vennoot en kunnen dus niet zomaar overgedragen worden aan derden buiten de bepalingen van de statuten van de CV (art. 6:54). En zij kunnen helemaal niet toegelaten worden tot verhandeling op markten (art. 6:1. §2). Bovendien kunnen er geen aandelen zonder stemrecht uitgegeven worden (art. 6:19), wat cruciaal is voor het democratisch bestuur van de CV.

Verder moet een CV zijn coöperatieve identiteit statutair vastleggen: ‘De coöperatieve finaliteit en de waarden van de coöperatieve vennootschap worden beschreven in de statuten en, in voorkomend geval, aangevuld met een uitvoeriger toelichting in een intern reglement of een handvest.’ (Art. 6:1. §4) Ze kan zich daarvoor baseren op de ICA-principes — die overigens opgesomd worden in de Memorie van toelichting —, maar naar eigen inzicht ook verder gaan.

Het verplichte karakter van die coöperatieve identiteit wordt bovendien versterkt doordat de wet voorziet in sancties. Meer concreet kan een CV die niet beantwoordt aan de vereisten van artikel 6.1 op verzoek van een aandeelhouder, van een belanghebbende derde of van het openbaar ministerie door de ondernemingsrechtbank ontbonden worden (art. 6:127).

Sinds 1 mei 2019 moeten alle nieuw opgerichte vennootschappen voldoen aan het nieuwe wetboek. Voor de bestaande vennootschappen werden de dwingende bepalingen van het wetboek van toepassing op 1 januari 2020. Bepalingen in de statuten die daarmee in strijd zouden zijn worden ‘als niet geschreven’ beschouwd. De echte coöperaties kunnen nu hun statuten afstemmen op de wet en zo een CV worden. ‘Oneigenlijke’ coöperaties (CVBA’s die niet voldoen aan het coöperatieve gedachtegoed) moeten voor 1 januari 2024 een keuze maken en kunnen zich dus alsnog in regel stellen met de bepalingen voor de CV. Zo niet, dan worden zij van rechtswege omgezet in een BV. Tot hun effectieve omzetting in een andere rechtsvorm mogen zij de benaming CVBA blijven

hanteren. Welke invloed dat uiteindelijk gaat hebben op het coöperatieve landschap in België is vandaag moeilijk te voorspellen.

Erkenningen

De nieuwe wet blijft vasthouden aan een systeem van erkenningen, om te beginnen die als coöperatie.⁴¹ Die krijgt daardoor de benaming van ‘*erkende CV*’, kan lid worden van de NRC en geniet ook een aantal (o.a. fiscale) voordelen. Door de erkenningscriteria en het toezicht daarop door de FOD Economie biedt de erkenning een verdere garantie voor de coöperatieve identiteit. Die criteria zijn:

- Toetreding tot een coöperatieve vennootschap is vrijwillig.
- De aandelen scheppen dezelfde rechten en verplichtingen.
- De stemming van de vennoten op de algemene vergadering is democratisch.
- Bestuurders en commissarissen worden door de algemene vergadering benoemd.
- Het uitgekeerde dividend is beperkt.
- Het mandaat van bestuurders en commissarissen is niet bezoldigd.
- De vennootschap heeft als doel in de behoeften van haar vennoten te voorzien.
- Een gedeelte van de jaarlijkse inkomsten wordt voorbehouden voor informatieverstrekking aan en opleiding van haar leden.
- Controle van de erkenningsvoorwaarden.

Een CV kan ook om een erkenning als ‘sociale onderneming’ (SO) vragen. Die erkenning vervangt de vroegere kwalificatie van ‘vennootschap met sociaal oogmerk’ (VSO) en is enkel nog voor coöperaties voorbehouden. Die worden dan ‘*CV erkend als SO*’. Daartoe moet ‘de vennootschap [...] hoofdzakelijk tot doel hebben, in het algemeen belang, een positieve maatschappelijke impact te bewerkstelligen op de mens, het milieu of de samenleving’.⁴² Naast andere erkenningsvoorwaarden moet het mogelijke vermogensvoordeel (dividend) beperkt worden, wat thans neerkomt op maximum zes procent.⁴³

Tenslotte moet er nog op gewezen worden dat de NRC een belangrijke rol speelt in het bepalen van de erkenningscriteria.

Om verder te zoeken

Als afsluiting geven we nog enkele beperkte aanwijzingen voor wie verder op zoek wil naar meer informatie of aan de slag wil gaan.

- Coopkracht is het netwerk voor coöperaties in Vlaanderen.
coopkrachtvlaanderen.be
- Febecoop is een federaal platform van coöperatieve ondernemingen dat zowel aan onderzoek als dienstverlening doet.
febecoop.be
- Cera, de grootste coöperatie in België, doet aan coöperatieve vorming en dienstverlening via Coopburo.
www.cera.coop/nl/Coöperaties

- International Cooperative Alliance (ICA)
www.ica.coop/en
- De International Labour Organisation (ILO) heeft een afdeling die rond coöperaties werkt
www.ilo.org/global/topics/cooperatives/lang--en/index.htm
- KCO – Kenniscentrum voor Coöperatief Ondernemen van KU Leuven doet onderzoek en verzorgt onderwijs over coöperaties
feb.kuleuven.be/drc/kco
- CIRIEC International (Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique, Sociale et Coopérative – International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy) is een internationaal onderzoekscentrum, opgericht in 1947 in Genève en sinds 1957 gevestigd in Luik
www.ciriec.uliege.be/en
- Annals of Public and Cooperative Economics / Annales de l'économie publique, social et cooperative: tijdschrift gepubliceerd i.s.m. CIRIEC
onlinelibrary.wiley.com/journal/14678292

Bio

Jef Peeters is wetenschappelijk medewerker aan het Centrum voor Sociologisch Onderzoek aan de KU Leuven, groep Sociaal Werk en Sociaal Beleid. Hij publiceerde *Een veerkrachtige samenleving* (2010) en *Veerkracht en burgerschap* (2015). Hij is lid van denktank Oikos.

Literatuur

- Barrez, D. (2014). *Coöperaties. Hoe heroveren we de economie?* Leuven: Global Society vzw.
- Bassi, A. & Fabbri, A. (2019). Workers BuyOut: why employee-owned enterprises are more resilient than corporate business in time of economic and financial crisis? The case of Emilia-Romagna. CIRIEC WP 2019/13. Liège.
- Bauwens, M. & Kostakis, V. (2014). From the Communism of Capital to Capital for the Commons: Towards an Open Co-operativism. *TripleC*, 12(1) 356-361.
- Bauwens, M. & Niaros, V. (2016). *Value in the Commons Economy: Developments in Open and Contributory Value Accounting*. Berlin: Heinrich Böll Foundation.
- Bollier, D. & Conaty, P. (2015). *A new alignment of movements?* Report on a Commons Strategies Group Workshop, Meissen, Germany, August 29- September 1, 2014. <http://www.bollier.org/report-new-alignment-movements>
- Bollier, D. & Helfrich, S. (2019). *Free, Fair and Alive. The Insurgent Power of the Commons*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Boumans, J., Swinkels, W., van de Goor, I. & Luijckx, K. (2015). Zorgcoöperaties: ervaringen vanuit drie perspectieven. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 24(3), 23-44.
- Compain, G., Eynaud, P., Morel, L. & Vercher-Chaptal, S. (2019). Alternative Platforms and Societal Horizon: Characterisation and Strategies for Development. SASE 31st Annual Meeting Fathomless Futures: Algorithmic and Imagined, June, New York, US. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-02140104>
- Conaty, P. & Bollier, D. (2014). *Toward an Open Co-operativism: A New Social Economy Based on Open Platforms, Co-operative Models and the Commons*. A Report on a Commons Strategies Group Workshop, Berlin, August 27-28. <http://commonstransition.org/toward-an-open-co-operativism/>
- Conaty, P., Bird, A. & Ross, P. (2016). *Not Alone. Trade union and co-operative solutions for self-employed workers*. Co-operatives UK.
- Cook, C.D. (2016). How freelancers are reinventing work through new collective enterprises. *Shareable*, 11 november. <http://www.shareable.net/blog/how-freelancers-are-reinventing-work-through-new-collective-enterprises>
- Dafermos, G. (2017). *The Catalan Integral Cooperative: an organizational study of a postcapitalist cooperative*. P2P Foundation & Robin Hood Coop. <http://commonstransition.org/the-catalan-integral-cooperative-an-organizational-study-of-a-post-capitalist-cooperative/>
- De Moor, T. (2013). *Homo Cooperans. Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving*. Oratie, 30 augustus, Universiteit Utrecht. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- De Peuter, G. & Dyer-Witthof, N. (2010). Commons and Cooperatives. *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action*, 4(1), 30-56.
- Di Stefano, C. (2018). The business transfer through the cooperative model. A comparative analysis Italy-France. *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 7(2) 62-86.
- Drahokoupil, J. & Piasna, A. (2019). *Work in the platform economy: Deliveroo riders in Belgium and the SMart arrangement*. ETUI Working Paper 2019.01. Brussel: ETUI.
- Febecoop (2017). *Hervorming van het Belgisch Wetboek van Vennootschappen: Coöperaties verdienen een eigen wetboek*, Febecoop, Brussel.
- Hens, T. (2015). *Het klein verzet*. Berchem: EPO.
- Holemans, D., Van de Velde, K., De Moor, T. & Kint, C. (2018). *Wanneer burgers het heft in handen nemen: burgercollectieven opgericht in 2015 en 2016 van naderbij bekeken*. Een studie van Oikos Denktank met steun van de Koning Boudewijnstichting (KBS). Brussel: KBS. <https://www.oikos.be/component/k2/item/1161-wanneer-burgers-het-heft-in-handen-nemen-burgercollectieven-opgericht-in-2015-en-2016-van-naderbij-bekeken>
- Hollebecq, H. (2019). Terug van nooit weggeweest: coöperatief ondernemen. Bedrijven waar de klanten, werkers of leveranciers de aandeelhouders zijn. *Oikos* 92, 2019/4, 22-32.
- International Co-operative Alliance (ICA) (1995). *Co-operative identity, values & principles*. Statement of the General Assembly, Manchester. <https://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-identity-values-principles>
- International Co-operative Alliance (ICA) (2016). *Guidance Notes to the Co-operative Principles*. <https://www.ica.coop/en/media/library/research-and-reviews/guidance-notes-cooperative->

- principles
- Jacobs, L. & Van Opstal, W. (2013). Wat is coöperatief ondernemen? *Samenleving en politiek*, 21(4), 44-49.
- Kuhk, A., Holemans, D. & Van den Broeck, P. (eds.) (2018). *Op grond van samenwerking. Woningen, voedsel en trage wegen als heruitgevonden commons*. Berchem: EPO i.s.m. Oikos Denktank & INDIGO-consortium.
- Lewis, M. & Conaty, P. (2012). *The Resilience Imperative. Cooperative Transitions to a Steady-State Economy*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Lotens, W. (2013). *De nieuwe coöperatie: tussen realiteit & utopie*. Leuven: Lannoo Campus.
- Melnik, G. (1985). *The Search for Community. From Utopia to Co-operative Society*. Montreal/New York: Black Rose Books.
- Noy, F. & Holemans, D. (2016). Burgercollectieven in kaart gebracht. *Oikos*, 78 (2016/3), 69-81.
- Peeters, J. (2016). De economie humaniseren. *Oikos. Tijdschrift voor sociaal-ecologische verandering*, nr.76 (1/2016) 4-10.
- Peeters, J. (2018). Commons en coöperaties in een transitieperspectief. In A. Kuhk, D. Holemans & P. Van den Broeck (eds.), *Op grond van samenwerking. Woningen, voedsel en trage wegen als heruitgevonden commons* (pp. 379-403). Berchem: EPO i.s.m. Oikos Denktank & INDIGO-consortium.
- Peeters, J. (2019b). Economie in meervoud. Deel II – Gemeenschapseconomie. *Oikos. Tijdschrift voor sociaal-ecologische verandering*, nr. 91, 3/2019, 4-19.
- Peeters, J. (2019c). Economie in meervoud. Deel III – Sociale (en) solidariteitseconomie: eenheid of spreidstand? *Oikos. Tijdschrift voor sociaal-ecologische verandering*, nr. 92, 4/2019, 4-21.
- Polanyi, K. (1944/2001). *The Great Transformation. The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press, Boston.
- Restakis, J. (2010). *Humanizing the Economy. Co-operatives in the Age of Capital*. Gabriola Island, BC, Canada: New Society Publishers.
- Restakis, J. (2010). Sociale coöperaties en sociale zorg. Deel 1. *Oikos. Tijdschrift voor sociaal-ecologische verandering*, nr.76, 2016/1, 11-24; Deel 2. *Oikos. Tijdschrift voor sociaal-ecologische verandering*, nr.77, 2016/2, 47-60.
- Scholz, T. (2016). *Platform Cooperativism. Challenging the Corporate Sharing Economy*. New York: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Troncoso, S. & Utratel, A.M. (2017). From Platform to Open Cooperativism. *Commons Transition*, 19 April. http://commonstransition.org/from-platform-to-open-cooperativism/?utm_campaign=new_discussion&utm_medium=email&utm_source=thread_mailer
- Troncoso, S. & Utratel, A.M. (2019). *If I Only Had a Heart: A DisCO Manifesto*. Guerrilla Media Collective i.c.w. Transnational Institute. <https://disco.coop/manifesto/>
- Ugarte, J. (2015). Worker Cooperatives in a Globalizing World. Great Transition Initiative, October. <https://greattransition.org/publication/worker-cooperatives>
- Van de Velde, K., Holemans, D. & De Moor, T. (2019). Wanneer burgers het heft in handen nemen (deel 2). Burgercollectieven nader bekken: de domeinen energie en voedsel & landbouw. *Oikos*, 91, 62-79.
- Van Gool, J.H. (1985). *Aankondigers van het post-socialistische tijdperk. Van 1830 naar 2030*. Assen: Van Gorcum.
- Van Opstal, W. (2014). De coöperatie: alternatief tussen markt en staat? *CDR*, 2(2)65-73.
- Van Opstal, W. & Coates, A. (2015). Organisatievormen voor het financieren en beheren van commons. In J. Peeters (red.), *Veerkracht en burgerschap. Sociaal werk in transitie* (pp. 280-291), Berchem: EPO.
- Vansintjan, D. (2015). *De energietransitie naar energiedemocratie*. REScoop.eu i.s.m. Oikos.
- Vastenaekels, J. & Pelenc, J. (2018). *Investigating the potential of cooperatives to re-embed the economy: a multiple case study of food cooperatives in Belgium*. CIRIEC-WP2018/05. Liège.

Noten

1. Peeters 2019b.
2. De recente economische crisis biedt geen voldoende verklaring voor deze beweging. Uit het onderzoek van De Moor (2013) in Nederland blijkt immers dat dergelijke initiatieven zich al ontwikkelden voor er van die crisis sprake was, terwijl Nederland al eerder op de neoliberale kar gesprongen was. In Vlaanderen zien we hetzelfde gebeuren, maar met enige vertraging (Noy & Holemans 2016; Holemans e.a. 2018).
3. Boeken die een brede introductie op de coöperatieve beweging geven: Restakis 2010 (inhoudelijk de sterkste tekst die ik ken, bespreking in Peeters 2016); Lotens 2013; Barrez 2014 (beperkt notenapparaat voor wie verder wil). Alle drie bevatten ze veel hedendaagse voorbeelden.
4. Voor de vroege geschiedenis van de coöperatieve beweging: Restakis 2010 is meest systematisch; Lotens 2013 geeft interessante ankerpunten, deels gebaseerd op Restakis; van Gool 1985 behandelt een hele reeks denkers uit de geschiedenis van de coöperatieve beweging; o.a. William King, Philippe Buchez (Belg), John Ludlow, Charles Kingsley, Edward Neale, John Mitchell, Eduard Pfeiffer, Friedrich Raiffeisen, William Maxwell, Charles Gide, Hans Müller, Albert Thomas.
5. In Frankrijk waren daarvoor de ideeën van Charles Fourier belangrijk (Lotens 2013).
6. Meer over soorten coöperaties in Hollebecq 2019.
7. Dit 'economistisch vooroordeel' is overigens een centraal punt in Karl Polanyi's kritiek op zowel de liberale als de socialistische maatschappelijke stroming: 'Nothing obscures our social vision as effectively as the economic prejudice.' (Polanyi 2001:166) Voor hem ligt in deze miskenning een belangrijke verklaring voor het fascisme.
8. Voor marxisten ging het daarom duidelijk om een bourgeois-beweging.
9. Van Gool 1985 (p.9) geeft dat als dusdanig aan.
10. Zie Lotens 2013:56. Lotens verwijst hier naar Melnyk 1985, die vier coöperatieve tradities onderscheidt: de Belgische versie valt onder de *socialistische*; de Rochdale-traditie, die uitgroeit tot een grote internationale beweging (zie verder ICA) wordt *liberaal-democratisch* genoemd; de coöperatieve gemeenschappen (Owen en Fourier) is dan *communalistisch*; en wat later komt er ook een *communistische* versie (zie onder de derde fase).
11. Lotens 2013 bespreekt enkele Vlaamse voorbeelden vanuit die periode, waaronder de coöperatieve drukkerij De Wrikker (p. 77-82), de drukker van dit tijdschrift.
12. Bespreking o.a. in Jacobs & Van Opstal 2013; Van Opstal & Coates, 2015. De principes stemmen erg overeen met het Europees Charter van Social Economy Europe (zie: Peeters 2019c:5).
13. De 7 principes werden vertaald vanaf de ICA-website: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity>. Een vertaling vind je ook bij Coopkracht: <https://cooperatiefvlaanderen.be/de-7-cooperatieve-principes-ica-principes>.
14. Voor het belang van coöperaties in de Solidariteitseconomie, zie Peeters 2019c.
15. Restakis 2010; Lewis & Conaty 2012; Lotens 2013; Barrez, 2014; Conaty & Bollier 2014; Peeters, 2016; Holemans e.a. 2018.
16. Vansintjan 2015; Vastenaekels & Pelenc 2018; Kukh e.a. 2018; Holemans e.a. 2018; Van de Velde e.a. 2019; Hollebecq 2019.
17. Resp. Restakis 2010, 2016; Boumans e.a. 2015; Van Opstal 2014.
18. Restakis 2010.
19. Ugarte 2015; Di Stefano 2018; Bassi & Fabri 2019.
20. Conaty et al. 2016; Cook 2016.
21. Scholz 2016.
22. Compain et al. 2019.
23. Drahokoupil & Piasna 2019.
24. Het gaat hier niet over de klassieke verenigingen zonder winstbejag, maar om bedrijven die hun doelstellingen fundamenteel heroriënteren (Peeters 2015). Zie ook: <https://medium.com/post-growth-institute/the-power-of-three-words-not-for-profit-2e7ecca034b>
25. Bollier & Conaty 2014.

26. Dafermos 2017; Hens 2015.
27. Conaty & Bollier 2014; Bauwens & Kostakis 2014; Troncoso & Utratel 2017.
28. Bauwens & Niaros 2016; Troncoso & Utratel 2019:31.
29. De constructie van half-doorlaatbare membranen is overigens een van de patronen van *commoning* die in Bollier & Helfrich 2019 besproken wordt.
30. Meer over de relatie tussen commons en eigendom in Peeters 2018.
31. de Peuter & Dyer-Witthof 2010; DeAngelis, 2017.
32. Coöperaties die in meerdere Europese landen actief zijn kunnen ook het statuut van een Europese Coöperatieve Vennootschap (SCE) aannemen. Zie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=LEGISSUM:126018>
33. Jacobs & Van Opstal, 2013; Lotens 1985:71-76.
34. Peeters 2018 geeft nog een uiteenzetting op basis van de oude wetgeving, met een vooruitzicht op de nieuwe. De hier gebruikte gegevens over de hervorming van het vennootschapsrecht zijn deels gebaseerd op vormingen door Peter Bosmans (directeur Febecoop), op 14 december 2017 en op 19 juni 2019 in Leuven.
35. Beleidsnota Koen Geens, oktober 2015.
36. Dat lost alleszins de ambivalentie rondom commerciële activiteiten door vzw's op.
37. Febecoop 2017.
38. Goedkeuring door parlement op 28 februari 2019. Zie ook: <https://www.groen.be/cooperatieven>
39. Art. 6:1. §1 gaat nog verder: 'De coöperatieve vennootschap kan tevens tot doel hebben aan de behoeften van haar aandeelhouders of haar moedervernootschappen en hun aandeelhouders dan wel hun derde belanghebbende partijen te voldoen, al dan niet via de tussenkomst van dochtervennootschappen. Zij kan tevens tot doel hebben hun economische en/of sociale activiteiten te bevorderen middels een deelneming in één of meer andere vennootschappen.'
40. 'De hoedanigheid van aandeelhouder kan zonder statutenwijziging worden verkregen en de aandeelhouders kunnen, binnen de door de statuten bepaalde grenzen, ten laste van het vennootschapsvermogen uittreden of uit de vennootschap worden uitgesloten.' (art. 6:1. §1)
41. De erkenningen gebeuren door de minister van Economie. Zie: <https://economie.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/een-onderneming-oprichten/belangrijkste-stappen-om-een/vennootschapsvormen/cooperatieve-vennootschappen/erkenning/erkenningsvoorwaarden-van>
42. Voor alle erkenningsvoorwaarden zie: <https://economie.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/een-onderneming-oprichten/belangrijkste-stappen-om-een/vennootschapsvormen/cooperatieve-vennootschappen/erkenning-als-sociale>
43. Dat is nog behoorlijk hoog i.v.m. de realiteit van nieuwe coöperaties. Bijvoorbeeld de energievoopoperatie Ecopower, die economisch gezien toch toegevoegde waarde kan creëren, keerde voor het boekjaar 2017 een dividend uit van 2%.